

РОЛЬ ІЕРОГЛІФІВ У ПЕРЕДАЧІ СМИСЛОВОГО ТА ЕСТЕТИЧНОГО КОМПОНЕНТІВ ХАЙКУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню можливостей трансляції національно-специфічних реалій, що містяться в японських тривіршах хайку, в контекст неієрогліфічних мов. Проаналізовано зв'язок між мисленням і способом вербалізації поетичних образів хайку з погляду дихотомії «ієрогліфічне – буквено-фонетичне письмо».

Ключові слова: хайку, тривірші, ієрогліфічне письмо, буквено-фонетичне письмо, хірагана, ромаджі, мислення, поетична картина світу, поетичний концепт, семантичний зміст, естетичний потенціал, трансляція.

Як відомо, унікальність і своєрідність тривіршів хайку обумовлені багатьма чинниками, про які написано безліч книг і статей, але, на мій погляд, проблема зв'язку ієрогліфічного письма зі структурно-семантичними й естетичними особливостями хайку є малодослідженою, що й робить цю тему актуальною. Об'єктом цього дослідження є вірші хайку, відображені на письмі, а предметом – смислове й естетичне навантаження ієрогліфів у графічному записі хайку.

Метою дослідження є з'ясування функції ієрогліфічного запису у створенні естетики хайку. Відповідно до мети було поставлено такі завдання: 1) розглянути різні варіанти запису віршів хайку; 2) здійснити порівняльний аналіз ієрогліфічного, абеткового і транслітерованого запису віршів хайку; 3) визначити ключові концепти японської лінгвокультури, представлені в ієрогліфічному вигляді у віршах хайку. Для вирішення завдань стане у пригоді здебільшого лінгвістичний описовий метод, а також метод концептуального аналізу.

Слід зауважити, що письмо – це моделююча система, яка задає алгоритм мислення, стандартизує і формалізує його. Тому залежно від типу письма може змінюватися й алгоритм мислення людини. З цієї точки зору стають більш очевидними відмінності між ієрогліфічним і буквено-фонетичним письмом, суть яких полягає передусім у тому, що ієрогліфи моделюють мислення не цілком так, як букви, і, відповідно, задають інший алгоритм думки.

«Ієрогліф передає цілий образ, ідею, концепт і містить значно більше інформації, ніж знак будь-якого літерного алфавіту. Зокрема, в японській мові ієрогліф являє собою певний гіперконцепт мішаної китайсько-японської системи реалій, якщо мати на увазі чужорідність, запозиченість китайського культурно-мовного пласту *канто* в національній картині світу японців. При цьому, залежно від ситуації, ієрогліф може виступати як елемент і мовної, й позамовної дійсності» [4, с. 12].

Отже, хоча з формальної точки зору ієрогліфічне й алфавітне письмо відрізняються лише зовні, насправді відмінності між ними носять принциповий і системний характер, що, зокрема, дозволяє розглядати і трактувати ієрогліфи як «живі» знаки,

які містять глибинні пласти мовної і мовленнєвої культури етносу, а літери – як механічні інструменти, що відображають фонетичний склад мови і призначені лише для запису, передачі, збереження і відтворення вербалізованих думок і слів. Отже, в останньому випадку думка актуалізується винятково у вигляді буквено-фонетичних послідовностей, що перетворюються на слова під час озвучування.

Ідеографічний аналіз ієрогліфічних знаків розкриває особливу і неповторну специфіку логографічних мов і культур Далекого Сходу (китайської, корейської, японської), яка полягає в тому, що ієрогліф містить у собі цілу концепцію, яка вимагає використання низки логічних і образних засобів для трактування того змісту, який його символіка охоплює об'ємно і цілісно, безпосередньо відображаючи світ Природи.

Разом із тим слід додати, що ієрогліфіка маніфестує основні смисли культури. Знаковий ряд, представлений послідовністю ієрогліфів, семантично оформлюється не тільки лінійно, як це відбувається в мовах з буквено-фонетичним письмом, а й вертикально, утворюючи певне семантичне поле, що відповідає національній, природно-орієнтованій картині світу [9, с. 5].

У зв'язку з цим важливо підкреслити, що **мислення японців як представників далекосхідного мовно-культурного ареалу є екологічним, тобто таким, що значною мірою спирається на ієрогліфічну систему письма, і практично позбавлене впливу формальної логіки, яка завжди стоїть на заваді встановленню гармонійних відносин між людиною і Природою.** Саме цей факт, на мою думку, розкриває завульовані механізми менталітету японців, які оперують категоріями холістичного світосприйняття і світогляду, заснованими на принципах неформальної, природно-центричної логіки, значною мірою обумовленої впливом ієрогліфічної системи письма, яка утворює підґрунтя їхньої культури [7, с. 136-145].

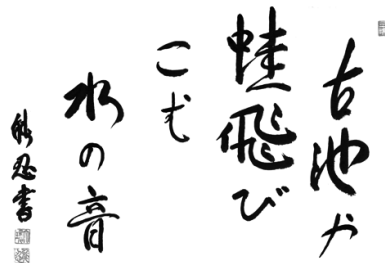
Отже, можна вважати, що **природно-центричність хайку обумовлена, з одного боку, екологічністю мислення японців, в основі якого, безумовно, є основоположні філософські та духовні погляди синтоїзму, буддизму, даосизму, а, з іншого, «екологічним» типом мішаного письма – канджіканамаджірібун (漢字仮名混じり文),** наполовину ієрогліфічного, наполовину фонетичного, складового, що не має аналогів у сучасному світі.

У зв'язку з цим важливо підкреслити, що «операційний простір» мислення японців значною мірою ієрогліфізований. Саме в ньому існує той дивовижний світ, у якому вони народжуються, живуть і створюють геніальні шедеври мистецтва. Це світ особливих традицій, ритуалів і геніальних творчих осяянь, якими, зокрема, є тривірші *хайку*.

Важливим чинником емоційно-естетичного впливу хайку на уяву читача є графо-стилістичні особливості ієрогліфів, що входять до складу поетичного твору.

Письмово відображений японський вірш хайку ж и в е, він сяє яскравими квітами-ієрогліфами, багато з яких є концептами національної культури, що мають глибинні символічні підтексти. Ієрогліфи скріплені витонченими ниточками абеткових візерунків *xiragani*, завдяки яким актуалізується логічний задум поетичної мініатюри, осяяний, за влучним висловом К. Бальмонта, «миттєвим проблиском душі», яка перебуває у стані естетичного катарсису [1, с. 99; 2, с. 214].

Вищенаведені міркування спонукають до висновку про те, що, з одного боку, жанр *хайку* міг з'явитися тільки в мові з ієрогліфічною писемністю з огляду на особливі графо-семантичні, структурні та естетичні властивості ієрогліфічних знаків, а, з іншого, виник саме в японській мові значною мірою тому, що в ній використовується мішана система письма, яка складається з ієрогліфів і двох абеток. На мою думку, саме цей факт дає ключ до розуміння парадоксальності мислення японців, що так яскраво виявляється у тривіршах *хайку* і так глибоко вражає представників інших культур і народів, які користуються лінійним, алфавітним типом письма.

Слід зауважити, що *ієрогліфи* обслуговують архаїчний рівень мислення, а складова абетка *хірагана* – синхронічний [5, с. 63-78]. В сукупності вони виконують, крім свого безпосереднього призначення, – знаків письма, також естетичну функцію, завдяки чому поетичні рядки *хайку*, за образом висловом К. Бальмонта, стають пурхливими і витонченими як найпрекрасніші мережива. Більш того, коли яскравий поетичний твір доповнюється мистецтвом каліграфії, народжується нове, небачене у світовій поезії явище.

На мою думку, саме в об'єднанні чарівної поезії з не менш чарівною і захопливою ієрогліфічною графікою народжується шедевр, який не має собі рівних у жодній культурі світу. Саме синкретизм *хайку* з каліграфією, в якому ідеально врівноважені два унікальних і співзвучних види мистецтва, є свідченням того, що поезія *хайку* неможлива без ієрогліфів.

Слід також зауважити, що суміш ієрогліфів і складової абетки *хірагана*, з одного боку, має величезний виразний потенціал, а, з іншого, відрізняється графо-семантичною інваріантністю, що робить її найбільш прийнятною з погляду оптимального поєднання корпускулярних мисленневих потоків із високим емоційним регістром актуальної семантики *хайку*. Завдяки ієрогліфам думка перетворюється практично миттєво зі стану мисленневих корпускулярних згустків на семантично вмотивовані слова. Отже, обізнана людина розуміє смисл *хайку* передусім завдяки візуальному аналізу символічної форми ієрогліфів, огорнутих мереживами складової абетки [8, с. 158-159].

За влучним висловом О. Городецької, ієрогліф – це складовий елемент сіноцентричного світогляду, мікроструктура якого дорівнює цілому, тому в поетичному тексті жоден ієрогліф не є випадковим, і кожна його внутрішня складова додає певну думку й образ. **Багатовимірність, ігровий полісемантизм ієрогліфічних текстів навряд чи може знайти собі однозначну відповідність у фонетичній мові.** Тому ігнорування побічних значень ієрогліфів, їхніх образних алюзій заради досягнення стислості кінцевого тексту негативно позначається і на інформативності, і на образності перекладів [3, с. 5-24].

Слід також зауважити, що в ієрогліфічному, а, точніше, ієрогліфо-силабічному тексті, думка обмежена рамками умовних квадратів, композиційний простір яких уміщує графо-семантичні елементи, що утворюють архітектонічну структуру ієрогліфів. Отже, **ієрогліфи виконують функцію універсальних самодостатніх графо-семантичних знаків зі складною архітектонічною структурою, яка піддається інтерпретації і здатна перетворюватися на розгорнуті, граматично і синтаксично детерміновані повідомлення в момент вербалізації.**

Розглянемо як приклад відомий тривірш геніального Мацуо Башьо.

古池や蛙飛び込む水の音。
Furuike kawazu tobikomu mizu-no oto.

*Старе озеро.
Жабка плигнула, і плеск
В тиші пролунав. [6, с. 9]
(пер. О. Масикевича)*

Ми бачимо, що думка, відображена у словах, написаних мішаним ієрогліфо-силабічним письмом *канджіканамаджірібун*, звучить і сяє живими барвами яскравих, реалістичних образів жабки (蛙, *kawazu*), старого ставка (古池, *furuike*), сонної води (水, *mizu*) і навіть звуку (音, *oto*) сплеску води в момент стрибка (飛び込む, *tobikomu*) жабки у ставок. Жабка і людина у традиціях синтоїзму та буддизму є частинами єдиного світу, який перебуває у постійних змінах. Як відомо, синтоїзм не відокремлює людини від інших живих істот, як, власне, і від решти всього, що існує [10, с. 258-259].

У цьому вірші, як і взагалі в жанрі *хайку*, мені бачиться алюзія на тему семантичних примітивів, про які свого часу дуже цікаво написала А. Вежибicka [11]. Лаконічність засобів вираження і місткість змісту – це те, до чого здавна прагнули поети різних культур та історичних епох. На мою думку, японцям це вдалося якнайкраще.

Разом із тим хотів би зауважити, що **жабка є доволі поширеним персонажем у поезії японських тривіршів, прислів'їв тощо.**

Думаю, що аксіологічні ознаки цього образу можуть бути краще зрозумілими з таких прикладів:

井底の蛙
Яп. Seitei no kawazu
Жабка в колодязі

Прислів'я далекосхідного мовно-культурного ареалу китайського походження, що означає людину з обмеженим кругозором. *Жабка* (蛙, *kawazu*) – концепт японської культури.

月に聞て 蛙ながむる 田圃かな。
Tsuki ni kiite kaeru nagamuru tadzura ka na.

Слухаю місяць на рисовому полі під квакання жабок
(Йоса Бусон)

Тривірш асоціюється з красою весняного рисового поля. *Жабка* – сезонне слово. Місяць віддзеркалюється на поверхні води рисового поля, оскільки паростки рису ще не зійшли. *Місяць* (月, tsuki), *жабка* (蛙, kawazu) – концепти японської культури. *Рисове поле* (田圃, tanbo) – важлива реалія традиційного селянського устрою японців, а разом із тим – символ японського світоустрою, уособлення Всесвіту.

古池の 蛙老けゆく 落葉哉
furuike no kawazu oiyuku ochiba kana

У темному ставку
Жабка старіє,
Опадає листя.
(Йоса Бусон)

У цьому тривірші культурні концепти *старий ставок* (古池, furuike), *жабка* (蛙, kawazu), *листя, що опадає* (落葉, ochiba) символізують передусім ефемерність і швидкоплинність життя.

Але повернемося до тривірша Мацуо Башьо про старий ставок, жабку і сплеск води.

Порівняємо оригінальний вірш із його варіантом, написаним складовою абеткою *xiragana*. Як бачимо, від яскравих образів оригіналу геть не залишилося і сліду, ледь проглядається його слабка тінь, неясний натяк на живі барви, які сяють у повноформатному тексті:

ふるいけや かわずとびこむ みずのおと
(буквений домен для озвучування вірша)

І, нарешті, подивимось на запис цього самого вірша латинізованою абеткою *romadji*. Від оригіналу не залишилося й тіні, він не проглядається в неживих літерних знаках латиниці. Зміст майже зник. Для його реанімації обов'язково потрібне озвучування і, відповідно, синтагматизація:

fu ru i ke ya ka wa zu to bi ko mu mi zu no o to

(«нежива» буквена послідовність, яка може бути семантично актуалізованою лише за умови озвучування)

З цього можна зробити висновок, що в наведеному вище тривірші *хайку*, написаному мішаним японським письмом, **ієрогліфи, що містять глибинні символічні смисли, скріплені витонченими ниточками абеткових візерунків *xiragani*, завдяки чому вибудовується не тільки логічний, а й естетичний задум поетичної мініатюри**. Що стосується буквено-фонетичного варіанту вірша, то в ньому ми сприймаємо тільки те, що **підлягає озвучуванню**, і лише потім може стати зрозумілим для подальшої відповідної інтерпретації. При цьому ми майже не звертаємо

уваги на самі літери, якими позначені звуки. Тому в цьому разі естетика народжується у пропорційності не стільки форми букв, скільки відтворених за допомогою них звуків. На відміну від цього, в ієрогліфічному, тим більше у каліграфічному, варіанті вірша ми, перш за все, звертаємо увагу на форму, її пропорції, хитросплетіння найтонших ниточок магічної графіки, в якій прихований емоційний стан поета, витонченість і «пурхливість» його думки. Звуковий план тривірша сприймається радше як резонанс, що народжується, за висловом Городецької, «камертонною графікою ієрогліфів». У сукупності все це створює особливе естетичне **почуття милування формою**, яка вміщує певний глибокий і недоступний для необізнаних зміст. Форма в цьому разі **сама по собі є прекрасною, що апелює до піднесених почуттів і народжує катарсис**.

Що стосується *хайку* без ієрогліфів або *хайку* іноземними мовами, особисто я вважаю, що назвати *хайку* можна у принципі що завгодно, поетично виражене в короткій, яскравій та глибокій за емоційною енергетикою формі, але воно не може претендувати на роль справжнього *хайку*. Варто усвідомити, що *хайку* – це **асиметрична, безеквівалентна поетична форма, уподібнення якої в інших мовах і в середовищі інших культурних і поетичних реалій не здатне існувати за визначенням**.

На завершення я хотів би додати, що мірилом і метою японської поезії є не стільки рядок або тривірш, скільки сам ієрогліф як основоположний елемент, тобто графічно відображене слово як основа і самоціль.

В ієрогліфічній, зокрема, японській культурі зримість поезії визначається перш за все зображальністю самих ієрогліфів у поєднанні з абетковою графікою. Отже, ***хайку* можна розглядати як певний код, лаконічну схему багатомірного світу**. При цьому *хайку* сприймається не тільки і не стільки на слух, скільки візуально. **Додатковий зміст здатні створювати як самі ієрогліфи, так і елементи, з яких вони складаються і які їх оточують**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Азадовский К.М.* Бальмонт и Япония / К.М. Азадовский, Е.М. Дьяконова. – М.: Наука, Вост. лит., 1991. – 192 с. : ил.
2. *Бальмонт К. Д.* Собрание сочинений: в 7 т. Т. 6. Край Озириса; Где мой дом?: Очерки (1920–1923); Горные вершины: сборник статей; Белье зарницы: Мысли и впечатления / К. Д. Бальмонт. – М.: Книж. клуб Книголек, 2010. – 624 с.
3. *Городецкая О. М.* Поэтика иероглифа : (размышление переводчика) / О. М. Городецкая // Восток: Афро-азиатские общества: история и современность. – 2002. – № 6. – С. 5–24.
4. *Кан Кай.* Концептуальные смыслы грамматических категорий русского имени существительного на фоне китайского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Специальность 10.02.01 : рус. яз. / Кан Кай ; Гос. ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина. – М., 2009. – 24 с.
5. *Меркулов И.П.* Когнитивные особенности архаического мышления / И.П. Меркулов [Электронный ресурс] // Противоречие и дискурс. – М.: ИФ РАН, 2005. – С. 63–78. – Режим доступа: http://iph.ras.ru/elib/Prot_discurs_4.html
6. Місяць над Фудзі / пер., вступ. слово та прим. Омеляна Масикевича. – Київ: Дніпро, 1971. – 114 с.
7. *Пирогов В.Л.* Архітектура ієрогліфічного письма як відображення космогонічної картини світу давніх китайців / В.Л. Пирогов // Філолог. вісн. КНЛУ / Київ. нац. лінгв. у-т. – Київ, 2013. – Т. 17, № 1. – С. 136–145.

8. *Пирогов В.Л.* Віддзеркалення філософсько-естетичного і мовного синкретизму «ваго-канго» в літературному творі середньовічної Японії «Цуредзурегуса» / В.Л. Пирогов // Східний світ. – 2009. – № 3. – С.157–162.
9. *Пирогов В.Л.* Шум ветра в прибрежных скалах / В.Л. Пирогов // Японская лирика VIII-XVIII вв. Харків: Світ-Прес, 1999. – С. 3–8.
10. *Судзуки Д.Т.* Дзен и японская культура / Д.Т. Судзуки; пер. с англ. С.В. Пахомова. – Санкт-Петербург: Наука, 2003. – 524 с.
11. *Wierzbicka A.* Lingua mentalis: the semantics of natural language / A. Wierzbicka. – Sydney: Academic Press, 1980. – 367 p.

Стаття надійшла до редколегії 21.03.2016 р.

V. Pyrogov, PhD in Philology, assist. prof.
Kyiv National Linguistic University, Kyiv

CHINESE CHARACTERS AND THEIR ROLE IN CONVEYING SEMANTIC AND ESTHETIC COMPONENTS OF HAIKU: COMPARATIVE-TYOLOGICAL ASPECT

The paper aims to study the possibility of translating culture-specific concepts contained in Japanese haiku poems into non-logographic languages. Relationship between thinking and verbalization of haiku poetical images is analyzed with respect to “logographic – alphabetic writing” dichotomy.

Key words: haiku, three line poem, character writing, alphabetic writing, hiragana, romaji, thinking, poetical worldview, poetical concept, semantic content, esthetic potential, interpretation.

В. Пирогов, к. филол. н., доц.
Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев

РОЛЬ ИЕРОГЛИФОВ В ПЕРЕДАЧЕ СМЫСЛОВОГО И ЭСТЕТИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТОВ ХАЙКУ: СРАВНИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена исследованию возможностей трансляции национально-специфических реалий, которые содержат стихи хайку, в контекст неиероглифических языков. Проанализирована связь между мышлением и способом вербализации поэтических образов хайку с точки зрения дихотомии «иероглифическое – буквенно-фонетическое письмо».

Ключевые слова: хайку, троестиишие, иероглифическое письмо, буквенно-фонетическое письмо, хирагана, ромадзи, мышление, поэтическая картина мира, поэтический концепт, семантическое содержание, эстетический потенциал, трансляция.